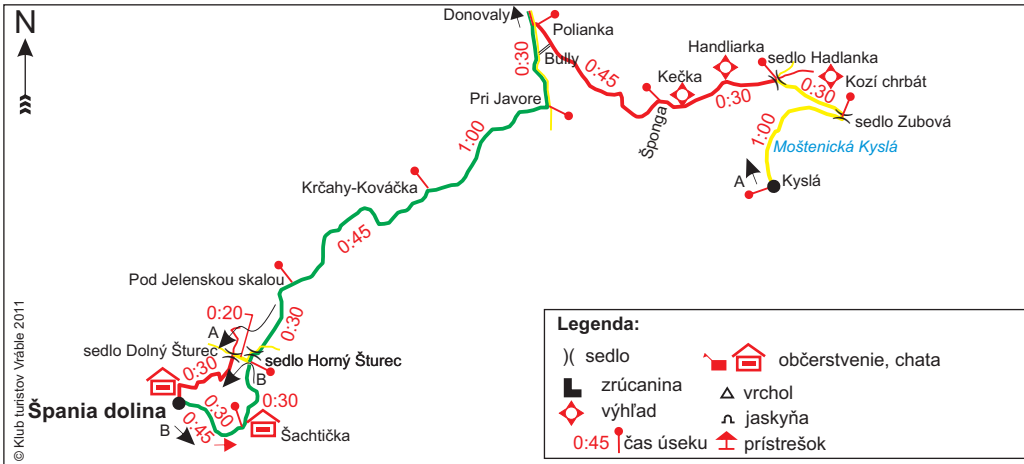
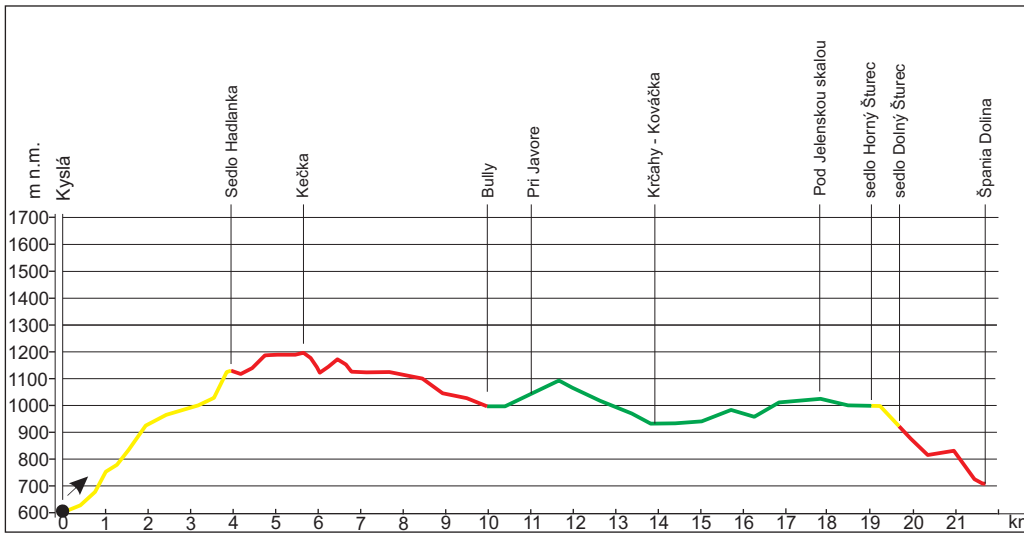

Akcia: Špania Dolina
Lokalita: Nízke Tatry

Parametre trasy:

- A** Prevýšenie: 820 m
Dĺžka trasy: 21,7 km
Čas bez prestávok: 6:20 hod.
- B** Prevýšenie: 260 m
Dĺžka trasy: 5,1 km
Čas bez prestávok: 2:10 hod.

Zdroje:
trasa, časy: mapa VKÚ 100 okolie B. Bystrice
výškový profil: NASA - project SRTM

Dátum: 30.07.2011

Tiesňové volanie:
112
Vedúci akcie: Miroslav Meluš

Špania Dolina, leží 11 km severne od Banskej Bystrice, na rozhraní Nízkych Tatier a Veľkej Fatry, v nadmorskej výške 728 m. Pre svoje náleziská medenej rudy obsahujúcej aj striebro bola kedysi preslávená po celej Európe. Prvé bane v lokalite boli otvorené v roku 1006. Tento údaj sa nedá historicky overiť, je však nepochybné, že ruda sa tu dobývala dávno predtým. Archeologické nálezy potvrdzujú dobývanie rudy už v eneolite.

Špania Dolina, spolu s ďalšími banickými osadami Staré Hory, Richtárová, Piesky, Moštenica a Tajov priniesli prívlastok banská mestu Banská Bystrica a bohatstvo majiteľom hút a baní žijúcich v meste. Majitelia baní tzv. waldbürgeri mali svoje bohaté domy postavené na banskobystrickom námestí. Patril medzi nich rody ako napr. Karoli , Jung, Ernst, Königsberger, Mühlstein, Kolmann, Lang. Ich ťažiarске práva – vyhľadávať a ťažiť zlato, striebro a ostatné kovy na celom území Zvolenskej župy - boli deklarované výnosom Bélu IV už v r. 1242. Udelené výsady im priniesli aj oslobodenie od všetkých daní a jedinou povinnosťou bola kráľovská urbura t.j. 1/10 vyťaženej rudy 1/8 vyťaženej striebra alebo iných kovov. Ťažiarstvo sa úspešne rozvíjalo no vyžadovalo si stále vyššie a vyššie náklady. Na prelome osemdesiatych rokov 15. stor. ťažiarji udržiavali bane už len z pôžičiek od Jána Thurzu. V rokoch 1494 – 1496 zakúpil alebo ako náhradu dlhov prebral Ján Thurzo, s podporou hornonemeckého kapitálu rodiny Fuggerovcov, všetky bane súkromných ťažiarov na Starých Horách, Pieskoch a Španej Doline.

Spočiatku sa ťažilo zlato a striebro, neskôr hlavne meď. Meď sa ťažila na povrchu a potom hlbšie. Meď bola tzv. ťažká, alebo čierna, pretože obsahovala asi 60% striebra. Radi ju kupovali benátski kupci, ktorí ju oddelili od striebra a vyrábali z nej krásne benátske zrkadlá. Krištof Kolumbus, keď zabľúdil a zakotvil na Kube, mal na palube medené prúty a dosky z medi, ktorá sa vyrobila na Montane (vtedajší názov Španej Doliny). V roku 1998 vylovili vrak lode v Severnom mori a keď ho vytiahli mal na palube našu meď. V roku 1992 opravovali strechu kostola v

Mníchove a medený plech bol z Herregrundu (tiež bývalý názov Španej Doliny). Dnešný názov obce pochádza z latinského slova Spanatus, čo znamená Španova, županova dolina. Od svojich počiatkov mala rôzne pomenovania: Montana (1263), neskôr Grueb (1458), Valis, Dominorum, Herregrund (1535), Úrvöldi, Baňa, Španá Dolina). Lokalitou Európskeho významu sa stala Špania Dolina v 15. stor. v čase fungovania Thurzovsko-Fuggerovskej mediarskej spoločnosti so sídlom v Banskej Bystrici – Ungarischer Handel.

Zaujímavosťou je Špaňodolinský banský vodovod – významná technická pamiatka. Bol vyhotovený z drevených a kamenných žľaboov. Na horskej lúčke Izbica pod Jelenskou skalou sú viditeľné pozostatky akvaduktu, múr, po ktorom bola vedená trasa historického banského vodovodu budovaného postupne v rokoch 1561 až 1907. Trasa vodovodu viedla spod Prašivej, okolo masívu Kozieho chrbta, ponad osady Bully a Bukovec, okolo Jelenskej skaly až k banským dielam v Španej Doline. Spolu s prípojkami mal dĺžku približne 35 km. Osada Bully bola pôvodne uhliarska osada. Hoci je dnes prevažne chalupárska, zachováva si charakteristický ráz s pôvodnými prvkami ľudovej architektúry

Raritou vo výrobe kovov boli aj tzv. meďonosné vody. Zrážková voda, ktorá presakovala cez povrchové haldy vyľuhovala zvyšky kovov pričom sa tvoril siran meďnatý. Táto voda sa zachytávala do kadí do ktorých sa kladlo šrotové železo. O 2 – 3 týždne sa na železe vytvoril kal meď – cementačná meď. Slávu Španej Doliny preslávili aj tzv. Špaňodolinské medené poháre opradené tajuplnou premenou železa za meď. Vyrábali ich banskobystrickí zlatníci, ktorí priniesli baníkom železné plechy nastrihané na veľkosť budúcich pohárov. Plechy sa ukladli do cementačných kadí a po 8 až 14 dňoch sa vyberali už medené plechy, ktoré sa ďalej upravovali. Potom sa plech dostal späť do zlatníckych dielní kde slávne poháre uzreli svetlo sveta. Každý pohár bol vybavený riekankou

napríklad: Bol som železom, meďou som, zlato ma kryje.

Napriek všetkým snahám koncom 17. stor. pracovalo v Španej Doline už iba 800 robotníkov. Ženy baníkov a deti pracovali pri triedení rudy no začali si privyrábať aj paličkovaním čipiek. Založili tak tradíciu špaňodolinskej čiacky a v roku 1883 i školu paličkovania. Priadzou nakupovali v Cvermovej továrni na námestí.

MOŠTENICA - Mosnyce (1340) Gaza Mosthenicze (1513), Hütten Moschenitz (1563), Moschenitz (1622), Mostenitz (1780)
Napriek skutočnosti, že prvá písomná zmienka o území „terra Mosnicze“ pochádza z roku 1340 a o ťažbe medenej rudy v jej okolí, územie bolo osídlené už v čase mladšej a neskorej doby bronzovej (1200 až 800 p.n.l.), čoho dokladom je Hradište - hradiško postavené na nedostupných svahoch a opevnené predpokladanou priekopou na východnej strane ľudom lužickej kultúry.
16. marca 1495 bola uzavretá spoločná zakladacia zmluva Banskobystrického mediarskeho podniku, ktorý sa stal na prelome stredoveku a novoveku najvýznamnejšou obchodnou spoločnosťou. Na tento podnik vznikla obec Moštenica na území podkonickeho chotára okolo novovybudovaných hüt - scedzovacej (tzv. nemeckej) a rafinačnej (tzv. poľskej), ktoré boli od r. 1503 do zač. 18. stor. dôležitým článkom Banskobystrického mediarskeho podniku. Spoločnosť zmodernizovala banskú výrobu, skoncentrovala ťažbu i dopravu. Tu sa vyše 200 rokov spracúvala bohatá surová meď zo Španej doliny a Starých hôr.
V obci je dodnes vidieť telesá náhonov vodných kolies, ktorými sa spojili dva potoky na pohon scedzovacej huty. S výstavbou hüt súvisel aj rozvoj obytných a podnikových domov. Keď v polovici 16. storočia zaznamenala mediarska spoločnosť najväčší rozmach výroby medi a striebra dala postaviť tiež administratívnu budovu.